

B O R N E O .

3 BESCHRIJVING VAN HET STROONGEBIED VAN DEN BARITO

en

REIZEN LANGS EENIGE VOORNAME BIVIEREN VAN HET
ZUID-OOSTELIJK GEDeelTE VAN DAT EILAND,

door

DE C. A. L. M. SCHWANER.

op last

van het Gouvernement van Nederl. Indië gedaan in

de Jaaren 1845-1847

met Platen en eene Kaart.

1° DEEL.

Communië van Poeloe-géat (Eindamv.)

Uitgegeven van wege het Koninklijke Instituut
voor de taal-land en volkenkunde van Nêderl-Indië

Te AMSTERDAM, bij

P. N. VAN KAMPEN.

1853

zijn, die nu nog onbekende hoedanigheden bezitten, en op veelvuldige wijze nuttig zouden kunnen aangewend worden, en dat zij, wanneer men ze eens beter zal hebben leeren kennen, een voornaam handelsartikel uitnaken, en in de huishouding van Borneo eene belangrijke rol zullen spelen. Ook nog andere nuttige voortbrengselen komen in deze bosschen voor. Hiertoe behooren de in het wild groeiende eetbare vruchten, bladen, wortelen, de sago enz., die het eenige plantenvoedsel van geheele volkstammen uitmaken; de verschillende harstsoorten, die men onder den algemeenen naam van *Damar* en *Gelak* kan zamenvatten; vruchten, waaruit de inboorlingen olie persen; bladen, waaruit zij verwstoffen verkrijgen, touw en kleedingstukken vervaardigen, vergiften en geneesmiddelen trekken enz.: dit alles gedeeltelijk voor eigen gebruik, gedeeltelijk voor den handel bestemd.

Deze voortbrengselen der wildernis zullen zeker met eene menigte nieuwe vermeerderd worden, als wij eenmaal beter er mede bekend zullen zijn, en de inboorlingen zelven door hoogere beschaving tot krachtiger werkzaamheid zullen worden aangedreven: eene onuitputtelijke bron van welvaart en rijkdom zal zich openen, als eens de sluijer zal weggenomen zijn, die thans nog het digte woud omhult.

Het dierenrijk.

De voortbrengselen uit het *dierenrijk*, die rivieren en meren, boschachtige poelen, moerassen, heuvels en bergen bevolken, zijn, vooral in de lagere klassen, oneindig talrijk. De met trotsch geboomte bedekte laaglanden strekken tot verblijf aan een onnoemlijk aantal soorten van insekten, met de verschillendste vormen en kleuren prijkende, deels zich in het water bewegende, deels er over heen zwevende, gedeeltelijk over den grond kruipende, gedeeltelijk bloemen en bloesems omfladderende. Vele hunner strekken den inwoners tot nut, andere weder tot last en kwelling. Onder de nuttige wil ik slechts de *bijen* aanhalen, aan wier ijverige werkzaamheid de handel misschien het grootste gedeelte van den honig en het was te danken heeft, denzelven door de eilanden van den Archipel aangebragt. Nog andere insekten dienen den inboorling tot voedsel. Talrijk intusschen zijn de kleine kwelgeesten, die den mensch met hunne stekels vervolgen, door hunne beten de nachtrust ontrooven, of zich voeden met het hem afgezogen bloed. De ontelbare menigte muskieten, *Njamok*, die in het laagland

van Moeroetas des nachts, en over dag in het gebergte rondzwerfen, kwellen de menschen bijna ondragelijk, en maakt in de huisselijke inrigting bijzondere beveiligingsmiddelen noodzakelijk. Eene soort van bloedegels, die bij duizenden op de struiken van het vochtige woud leven, zuigen zich behendig aan den voorbijganger vast, en bedekken zijn ligchaam met nabloedende wonden, die meermalen tot smartelijke zweren overgaan.

De klasse der visschen wordt bij de voor hunne ontwikkeling zoo bijzonder gunstige terreinsgesteldheid door eene niet minder groote menigte van soorten en individuen vertegenwoordigd. Verscheidene hunner zijn voortreffelijk van smaak, en maken een voornaam voedsel der inlanders uit, terwijl zij gedroogd een artikel van ruilhandel zijn, weshalve de vischvangst vooral in het drooge seizoen het grootste gedeelte der dagelijksche bezigheden inneemt.

De amphibiën, om dezelfde reden als de visschen in groote menigte en veelsoortigheid over het geheele land verspreid, strekken den inboorling minder tot nut, dan tot last. Het aantal van *vergiftige land- en waterslangen* is groot, en de in verschillende soorten voorkomende *krokodillen* maken vele slagtoffers. Zij vervullen de rivieren van de bron af tot aan den mond; ieder meer, elke moeras, elke poel is hun een welkom verblijf; de menigte, waarin zij overal worden aangetroffen, en de rampen, die zij, helaas! zoo dikwijls den inlanders berokkenen, hebben er toe bijgedragen, dat zij in de mythen en overleveringen, ja zelfs in de godsdienstleer van het volk eene groote rol spelen. Slechts enkele amphibiën worden door hen als voedsel gebezigd. Sommige slangen, schilpadden en kikvorschen maken echter bij hunnen eenvoudigen maaltijd eene uitmuntende toespijs uit.

De nu volgende, hoogere klassen, die der *vogels* en *zoogdieren*, staan in veelsoortigheid en aantal verre bij de zoo even behandelde ten achter; hoewel ook bij hen tropische rijkdom en verscheidenheid van vormen niet te loochenen is, en de ontwikkeling van sommige soorten eene overwegende meerderheid heeft.

Intusschen blijft het eene meermalen waargenomene daadzaak, dat gedurende geheele dagreizen zich slechts enkele vogels en bijna volstrekt geene zoogdieren vertoonen. Slechts weinige vogels worden door den inlander gegeten, en maken daarom eenen tak van hunne jagt uit. Het meeste belang voor hem heeft echter de vrij algemeen voorkomende *hirundo esculenta*, wier veelgezochte nestjes de welvaart uitmaken van de plaats, waar zij gevonden worden. Van sommige

vogels wordt de stem en de vlugt als waarzeggend teeken geraadpleegd, terwijl weder aan anderen goddelijke vereering wordt toegebracht.

De zoogdieren, vooral de grootere, zijn nog minder talrijk. Het meerendeel overtreft eene kat in grootte niet, en onder de grootere kunnen alleen de *rhinoceros*, de *banteng*, verscheidene *hertensoorten*, het *wilde varken* en de *beer*, benevens eene *langstaartige kat* gerekend worden. De hoogste zoogdierenfamilie, die der *apen*, treedt hier eensklaps aan het einde der dierenrij in volkomenheid op. Op bijna al de zoogdieren wordt door de inboorlingen, welken zij tot voedsel strekken, jacht gemaakt; het meest geliefkoosde vleesch is dat der apen, herten, varkens en van eenige knaagdieren, hetwelk een hunner voornaamste spijsen uitmaakt. Ook de klasse der zoogdieren levert eenige soorten op, die in de bijgeloovige begrippen des volks hunne rol moeten spelen.

De zoölogische verhoudingen van het land zijn door den Heer Dr. S. Müller uitvoerig en grondig behandeld geworden.

Klimatologie.

De kuststreken van het stroomgebied kunnen, ofschoon zeer warm, als gezond worden beschouwd, waartoe de dagelijksche afspoeling der geheele landstreek door den vloed het hare bijbrengt. De organische lichamen, die door hunne ontbinding de lucht met schadelijke dampen zouden kunnen bezwangeren, worden hierdoor zeewaarts gevoerd, terwijl geene indijkingen den vrijen uitloop der rivieren zelve belemmeren of haar dwingen zich uit te storten in de stilstaande brakwaterpoelen, elders der gezondheid zoo schadelijk door de dampen, die zij uitwasemen.

De temperatuur verheft zich op de warmste uren van den dag (c. c. 2 uur) tot 90° en 92° Fahrenheit, en is des ochtends bij zonsopgang gemiddeld 72° 8', des middags 87°, bij zonsondergang 81° en des avonds, om 10 uur, 73° 6' F.

Niet zelden wordt gedurende een onweder, hetgeen meestal kort na den hoogsten thermometerstand plaats heeft, eene der gezondheid hoogst nadeelige verandering van temperatuur waargenomen, terwijl de thermometer 13°—14° F. daalt, waarna meermalen weder eene langzame klimming aanvangt.

De gezondheids-toestand der hooger gelegen binnenlanden laat eveneens niets te wenschen over, zoodra namelijk de vreedeling het

acclimatisatie-proces, waaraan bijna ieder nieuw aankomende onderwerpen is, slechts eens heeft doorgestaan. Dit acclimatisatie-proces bestaat in hevige koortsen, die door verwaarloozing niet zelden den dood na zich slepen, of althans zeer hardnekkig kunnen worden, en ten veeljarig lijden veroorzaken. Ik heb personen gekend, die reeds langer dan 2 jaren onder de gevolgen eener zoodanige ziekte gebukt gingen. De oorzaak van vele ziekten moet men hier voornamelijk zoeken in het inwendig zoowel als het uitwendig gebruik van water. In de binnenlanden namelijk hebben de rivieren, door hunnen sterken stroom, geene gelegenheid, om de chemisch en mechanisch opgeloste, vreemde bestanddeelen, zooals vooral de fijne modder, die haar allen eene min of meer troebele, melkachtige kleur geeft, af te zonderen en te laten bezinken, hetgeen eerst dan plaats heeft, wanneer zij zich in langzamen en onafgebroken loop door de laaglanden naar zee wenden.

De onzuiverheid des waters maakt het voor den kustbewoner, die in de binnenlanden reist, hoogst onraadzaam zich te baden, en is de aanleidende oorzaak van vele ziekten; want daar de inlander de gewoonte heeft van zich na het bad nooit af te droogen, en tevens verzuimt, om van tijd tot tijd zijn ligchaam met zeep of dergelijke vette middelen te reinigen, droogen de fijne modderdeeltjes op zijne huid op, verstoppen de poriën en beletten dus de, vooral in tropische gewesten, voor de gezondheid zoo onmisbare transpiratie. De huidziekten, die bij de bewoners der binnenlanden zoo menigvuldig zijn, kunnen even als hunne koortsen en buikziekten waarschijnlijk hieraan toegeschreven worden. Ziekten van den geest en tering heb ik meermalen bij hen waargenomen, doch venerische ziekten, hoewel in de hoofdsteden der kust zeer algemeen, zijn nog niet tot in de binnenlanden doorgedrongen.

Hoewel de temperatuur in de bovenlanden door de grootere nabijheid van den evenaar eenigzins hooger is, is de warmte daar minder drukkend, dan in de zuidelijke laaglanden, terwijl tevens de nachten er kouder en frisscher zijn.

De *daauw* en *nevelvorming* wordt door de natuurlijke gesteldheid van het stroomgebied zeer bevorderd, waarvan de uitgestrekte moerassen, de eindelooze wouden, de heete dagen en koele nachten de oorzaak zijn. Want terwijl over dag de grond en de aangrenzende luchtlagen door de gloeiende zonnestralen verhit worden, stijgt de met waterdampen bezwangerde lucht omhoog, en vormt in hoogere streken door condensie die massa's wolken, die aanvankelijk in Cirri-vorm,

